

Діяльність ОУН на території Зарічненського району

Північні райони Рівненської області в 30-ті роки ХХ століття цікавили різні політичні сили, але в зв'язку з низьким рівнем освіти місцевого населення до різних ідеологій тут ставились досить прохолодно. Найбільшого успіху досягла КПЗУ, використовуючи зубожіле становище поліщуків та вміло займаючись демагогією про краще комуністичне майбутнє.

Найвіддаленіший район Рівненщини – Зарічненський (у той час Морочнівський), потрапив під вплив ОУН щойно в кінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ століття. Точних відомостей, хто саме розпочав розбудовувати мережу організації українських націоналістів, ми, на жаль, не маємо. Тільки з окремих документів часів німецької окупації стає зрозуміло, що діяльність цієї політичної течії на території району тільки зароджувалася.

У доповідній записці Українського штабу партизанського руху про діяльність ОУН на території Рівненської області від 28 травня 1943 року стверджується, що з 1941 р. українські націоналісти почали створювати осередки на північ від залізниці Ковель-Сарни. У Морочнівському районі осередок ОУН сформувався на базі іл. Мульчиці, Острівськ, Кухче, Храпин, районним керівником був Молчиць Максим – «Люсик». Йому підпорядковувалось близько 50-ти членів ОУН та сим патиків.

Звіти керівництва ОУН військової частини «Заграда», що діяла на території Рівненської області (у її підпорядкуванні перебував Пінський надрайон у складі Пінського і Морочнівського районів) з осені 1943 р., характеризують ситуацію так: у Морочнівському районі діє 34 члени ОУН, які займаються розвідкою та пропагандою. Через те, що район опанований радянськими партизанами, більшість членів ОУН покинули села і діють у складі боївки: «Поширювання сітки та охоплення терену неможливе поки що. Весь район zagrożений більшовиками, яких начисляється до 2000 чоловік». Під кінець листопада 1943 р. німці бомбардували місця скупчення радянських партизанів, зокрема с. Озірці.

Окружний політичний референт «Аскольд» підтверджував попередній висновок і писав, що місцеве населення залякане більшовицьким терором і намагається уникати контактів з ОУН. На терен району була вислана спеціальна ви шкільна трійка, яка мала посилити пропагандивну роботу. У цьому регіоні також не вдалося організувати діяльність Служби безпеки (СБ) ОУН.

У жовтні 1943 р. керівництво ОУН та УПА на Волині намагалося здійснити військову операцію по витісненню червоних партизанів із території Морочнівського району. Командир групи УПА «Турів» Ю.Стельмашук («Рудий») на чолі трьох куренів УПА (1000 чоловік) мав вести наступ із заходу в район містечка Любешів, із півдня між річками Стир і Стохід рухався загін «Котловина» (1000 чоловік) під командуванням С.Коваля («Рубашенка»). Ще одну ударну групу в складі куренів «Лайдака», «Кори», «Яреми» й «Крука» (який прибув із

Крем'яниччини на підкріплення) вів зі сходу на Морочне командир ВО «Заграва» Іван Литвинчук («Дубовий»). Початок наступу було призначено на 5 жовтня.

Один із партизанських командирів О.Федоров у книзі «Остання зима» побіжно згадує про цей наступ і стверджує, що йому було відомо про плани українських націоналістів.

Група «Рудого» не зуміла подолати опір червоних партизанів у районі Любешова. Кілька днів там тривали важкі бої. Часткового успіху досягнули курені під командуванням «Дубового». Уночі колона відступаючих партизанів підійшла до річки Стир (поблизу села Млинок) з метою переправитись і вирушити на схід. Але тут вояки УПА влаштували засідку. Під час переправи дійшло до рукопашної сутички. Ось як описується цей бій у щоденнику загону УПА ім. Колодзінського:

«Вночі з 20 на 21.Х застава, котра була на переправі близько біля села Млинок, обстріляла бойову комуністичну розвідку, котра переправлялась через Стир. Застава повідомляє командира куреня. Скоро збираємо відділи і рушаємо до переправи, тут же зловили трое коней, розвинули розстрільну і рушаємо в напрямі на переправу до Стира, на місце переправи було не більше як 100 метрів.

Ми зблизились не далше як 50 метрів, наші лави завітали комунарів градом куль. Грімке «Слава!» понеслося і відбилося луною по лісах, комуністи кинулися втікати, покинувши за собою кілька трупів, багато ранених...

Дня 21.Х.43 командири задержалися в селі Мульчиці. К-р Кора з двома чотами вдерся в табір комуністів і почав бити направо і наліво, забивши понад 50 комуністів, здобув одного «максима» (станковий кулемет – І.М.) і одного «токара» (кулемет системи Дегтярьова – І.М.). Йому настигла поміч: к-р Лайдака прогнав комуністів з Мульчиць враз з командиром Яремою».

13 жовтня відділи УПА сконцентрувались в селі Серники. Наступного дня три чоти з куреня «Лайдаки» й дві чоти з сотні «Ворона» переправились через Стир у с. Іванчиці й другий раз в Старих Конях. «Ворон» вирушив на Мутвицю-Морочно, а чоти «Лайдаки» на Неньковичі-Мутвицю-Морочно: «Чоти к-ра Лайдаки розтянулись в напрямку Ненькович, пройшовши 6 км дорогою... К-р Лайдака гукнув на верхівців, і всі кинулись чвалом в село, в селі було 12 комунарів, котрі понапивалися самогоном,.. наші верхівці зблизились до них, декотрі з них зрозуміли, що перед ними українські повстанці, і кинулись тікати...»

Повстанці не хотіли вести вогонь по втікаючих, бо на вулицях було багато селян. Переслідування тривало до лісу, де червоні партизани обстріляли повстанців і вбили ройового «Лісового» з сотні «Ярка».

«Всі чоти зібралися у селі Мутвиця о 8 год. вечора. Командири дали воякам короткий відпочинок, а о 12⁰⁰ ночі всі відділи зупинилися в Морочному. Штаб операції перебував в с. Серниках. Комуністи... почали півколесом оточувати і відкрили невелику стрілянину – думали,

що цім настрашать наших повстанців, але навпаки козаки зайняли бойові становища й спокійно чекали на наближення ворога».

Одночасно надійшло донесення, що в с. Локниця знаходиться частина партизанів. Курінний «Ярема» розташував на підвищенні кілька гармат і обстріляв село.

18 жовтня всі загони УПА вирушили маршрутом Новорічиця-Річиця-Перекальє-Млинок-Вел.Телковичі. Так завершився рейд відділів УПА Морочнівським районом. Відділ командира «Лайдаки» знову опинився на Морочненщині. 2 березня 1944 р. Рейд відбувався селами Острів-Паре-Неньковичі-Мутвиця. Повстанці зупинилися на хуторах Малого Морочного. Тут відбулася сутичка з партизанами загону Шматова. Вдалося захопити одного партизана в полон, відбити обоз і 11 верхових коней. Далі кінний відділ «Лайдаки» оперував у районі сіл Річиця-Новосілки-Біле. Біля с. Біле відбувся бій з 60-ма енкаведистами, що намагалися прорватись у Любешівський район. У щоденнику загону ці події описуються так: «К-р («Лайдака») опинившись коло козацтва, каже: «Хлопці, я з вами». Комуністи ставлять запеклий опір. Під час бою ранено командира. К-р налаковує диски й однією рукою стріляє. Тоді ворожа куля трапляє його в чоло. Падає без зойку. Так гине хоробрий командир Північного Полісся «Лайдака». Постає паніка. Задума ледве затримує спаніковане козацтво. Здобує поле бою. Наших двох трупів: командир та кулеметник. Ворожих 12 трупів.»

Один із представників радянських партизанів у березні 1944 р. повідомляв, що група націоналістів чисельністю до 200 чоловік 03.03.1944 р. здійснила напад на с. Морочно. Поблизу райцентру відділ УПА розбив групу партизанів загону Шмата, які прибули в район за поповненням. Повстанці захопили командира цієї групи й 13 верхових коней: «На чолі цього відділу був... Лайдака і його помічник з місцевих морочненських націоналістів, колишній комендант німецької поліції Пецьков». Цей же відділ УПА 9 березня біля с. Біле зіткнувся батальйоном НКВС, що був спрямований у Морочнівський район. Батальйоном командував капітан Яськов: «Відбувся бій, з боку батальйона втрачено 9 чоловік і ще укілька чоловік невідомих армійських людей. Батальйон був змушений відійти у Дубровицю».

Цікаву інформацію про дії українських націоналістів на території Зарічненського району подає захоплений органами НКВС у 1944 р. німецький розвідник Зайчиков А.А. Він рухався за маршрутом Любешів-Нобель, де зустрічався з керівником ОУН «Шахом», а на хуторі Вулька – з керівником місцевої організації ОУН «Нечаєм». За його свідченнями, у «Нечая» було 20 бійців, озброєних гвинтівками. Заступником «Нечая» був «Бистрий». Зайчиков дізнався паролі ОУН та УПА, які діяли на цій території: загальний пароль всіх зв'язкових – «Меч-Могила», на переправі через річку Стир – «Волинь-Волга», контрольний – «27-4/7», від переправи до сіл Литвиця, Трипутні і Яцулі – «Город-Грім», контрольний «5/5-25», від цих сіл до села Цепцевичі і місця переправи через ріку Горинь – «Дух-Дерево», контрольний – «2/2-42». Зайчиков вважав. Що «Нечай» (на ім'я Лазар) і «Бистрий» (на ім'я Міша) є

основними керівниками ОУН у Морочнівському районі. Крім того, він у цьому регіоні зустрічався з групою «Тигра» (20 чоловік), чотовим «Шуляком» (45 чоловік) і сотенним з куреня «Ярка» «Задумою».

Окремі відділи УПА діяли на території району протягом 1944 і першої половини 1945 рр. Зокрема, в звіті куреня «Ярка» за квітень 1944 р. повідомляється, що одна чота з відділу «Пархоменка» на чолі з чотовим «Євгеном» оперувала на Морочненщині. Її завданням було збільшити власну чисельність, але через постійні переслідування з боку НКВС «Євген» розділив чоту на дві групи й наказав прориватися назад до загону в Дубровицький та Степанський райони. Ще в одному підпільному звіті повідомляється, що 21 травня 1945 р. в с. Заозір'я відділ «Буйного» мав бій з 15-ма енкаведистами, яких розбито.

25 травня 1945 р. цей же відділ у с. Кухотська Воля зробив засідку на районне НКВС: «Під час бою большевики втратили 2-х енкаведистів, що були в червоній партизанці, і повстанці здобули 1 фінку, 1 кріса, й 1 пістоль». Час від часу на території району з'являлася бригада УПА «Ткача» в складі сотень «Орла» та «Буйного».

Начальник Морочнівського райвідділу НКВС Є.М.Новіков на розширеній нараді партійного активу Ровенської області в січні 1945 р. доповідав про ситуацію в районі. Він розповів, що район охоплював 96 населених пунктів, з яких значна частина – хутори. Населення, за даними НКВС, нараховувало 28708 чоловік. Українським націоналістам, які активізували свою діяльність у районі, протистояли: рота внутрішніх військ НКВС (130 чоловік), спецгрупа (30 чоловік), колишні ковпаківці (25 чоловік), оперативний склад НКВС (7 чоловік). Якщо врахувати міліціонерів та радянський партійний актив, всього – 280 чоловік. Енкаведисти вже встигли створити агентурну мережу з 115 чоловік, діяло також два резиденти, які керували агентурними групами. Два агента було закинуто в УПА, один – у сотню «Орла», інший – у сотню «Бродяги».

На думку Новікова, у районі діяло 9 груп ОУН та УПА. Серед них сотні «Орла» й «Бродяги» (чисельністю до 130 чоловік) оперували по всьому району. Боївка «Шугая» нараховувала до 60 чоловік, він сам був районним провідником ОУН Морочнівського району. Боївка «Громила» діяла на території кількох районів – Морочнівського, Рафалівського, Висоцького: «За перше півріччя було 56 бандпроявів. Убито голів сільрад – 15, секретарів – 13. Всього 28 чоловік. Поранено 22 чоловіки». Як видно, найбільш небезпечними були посади сільського активу, представників якого ніхто не захищав від розправи з боку ОУН. За цей період часу енкаведисти знищили 68 оунівців, поранили 17. Вони мали інформацію про те, що командир УПА «Дубовий» під Новий рік наказав знищити місцеву адміністрацію, НКВС, млин і контору «Заготзерно». Операція була зірвана через затримання двох зв'язкових дівчат – Романової і Прохорчук, які розповіли про цей наказ. Сам командир УПА «Дубовий» протягом серпня-жовтня 1944 р. перебував на території Морочнівського району разом з охоронною сотнею «Волі». Начальник райвідділу НКВС Новіков пропонував посилити агітаційну роботу серед

населення, збільшити кількість агентури по всіх населених пунктах і покращити зв'язок з обласним центром, оскільки півтора місяця не отримували ніякої пошти.

Згідно з оперативними документами НКВС за 1945 р., у Морочнівському районі діяла група (боївка) «Босоти» чисельністю 20 чоловік, яка мала на озброєнні один ручний кулемет, 8 автоматів, 2 гвинтівки СВТ та звичайні гвинтівки. Ця боївка діяла в районі сіл Вулька-Річиця, В.Морочно, Кухче, Ляхче та навколишніх лісах. Склад боївки був відомий енкаведистам, а сам «Босота» - це Горошко Пилип Іванович, 1922 р. н., уродженець і житель с. Вулька-Річиця. Для ліквідації цієї боївки використовувались агенти «Старов», «Стовб», «Антонівка», «Маруся» й «Оса». Крім агентури райвідділ НКВС задіяв військово-рейдуючу групу в складі 40 бійців Червоної Армії під командуванням оперативного працівника НКВС Грузевича: «Начальнику РВ НКВС згідно складеного плану агентурно-оперативних міроприємств по ліквідації вказаної боївки дати вказівки і проінструктувати старшого військового командира і оперативного працівника про особливості запланованих заходів не пізніше 15-го листопада 1945». Боївку «Босоти» планувалося ліквідувати до 10 грудня 1945 р.

У плані оперативно-чекістських заходів на жовтень 1946 р. зафіксовано дії на території вже Зарічненського району боївки СБ «Яблуні» в районі сіл М.Морочне, Локниця, Новосілки, Вулька-Річиця. Боївка нараховувала 17 чоловік. Для ліквідації цієї боївки було спрямовано дві рейдуючі групи по 8 чоловік: одну під командуванням старшого лейтенанта Малишева й начальника райвідділу, ст.. лейтенанта Бякова, другу групу очолив мол. лейтенант Хандримайлов і оперативник із райвідділу Шведов.

Оперативні донесення НКВС за наступні роки задокументували окремі дії цієї боївки: «3 квітня 1946 р. по 21 січня 1947 року боївка у кількості 18 чоловік, яку очолював Трихонович Афанасій Зіновійович – «Яблуня», 1914 р. н. з с. Храпин, у ніч з 5 на 6 червня 1946 р. у с. Вел. Тьолковичі роззброїла групу стрибків і захопила 12 одиниць зброї. У ніч з 11 на 12 червня 1946 року у с. Ново-Річиця розбила групу стрибків, з яких 6-ро вбито, а 3-ох поранено. Ця ж боївка у ніч з 14 на 15 вересня 1946 р. у с. Річиця розбила ще одну групу стрибків, знищивши 6 чоловік і захопивши 8 одиниць вогнепальної зброї. 20 вересня у с. Новосілки бойовики захопили один ручний кулемет. 21 січня 1947 р. енкаведистам вдалося ліквідувати частину оунівського підпілля на території Зарічненського району. були вбиті «Яблуня», Казанчук Михайло Олександрович («Крем»), Антоманюк Сергій Васильович («Борсук»), Лаврусик Василь Йосипович («Сікора»), «Кора», «Сашко», «Білістень».

На території району продовжували діяти:

Палій Петро Іванович – «Моряк»

Гнідко Опанас Федорович – «Ячмінь»

Мушик Лазар Петрович – «Бувака»

Конюк Дмитро Йосипович – «Мазепа»

Василь – «Козел»

Ще один уродженець району – Вожиєвський Михайло Олександрович («Шах») діяв у складі боївки «Орла» на території Камінь-Каширського району Волинської області. у документах записано так: «Після ліквідації 21 січня 1947 року боївки «Яблуні» на території Зарічненського району діє боївка у кількості 7 чоловік. Керівник невідомий.» Тобто, один чи два члени ОУН залишалися невідомими для оперативних працівників НКДБ. Щодо акцій, які ця група провела протягом 1947-48 років, то відомі такі:

1. 24 серпня 1947 року в лісі поблизу с. Храпин бойовиками затримано Бабалевича Івана Купріяновича й Садовського Антона Дмитровича. Їх зв'язали, прив'язали до воза, після цього волокли по землі до села за те, що ті везли поставку в район.

2. 5 січня 1948 року в с. Новорічиця у касира ліспромгоспу Гальчика було відібрано 5000 карбованців.

3. 22 березня 1948 року в цьому ж селі пограбовано сільпо.

4. 17-18 травня 1948 року в с. Мале Морочне пограбовано на 500 крб. сільпо.

5. 27 травня 1948 року на дорозі між селами Млинок та Річиця бойовики забрали 500 кг сметани й масла Зарічненського маслозаводу.

Крім того, по селах Ніговиці, Дібрівськ, Залізниця, Кутин, Локниця, Мутвиця, Кухоцька Воля та інших регулярно розповсюджувались листівки.

Коли була ліквідована зазначена група, підпільників встановити не вдалося.

Оскільки Зарічненський район межував з територією Білорусі, то він залишався у складі підпільної округи ОУН, що намагалася діяти на теренах БРСР.

Керував цією округою Зиновій Савчук («Шварц», «Олександр»), а пізніше, з 1948 р., - Олександр Степанюк («Богун», «Мефодій»). Сама округа поділялася на три надрайони:

1. Берестейський надрайонний провід ОУН (криптонім «Круча») на чолі з Михайлом Березовським – «Євгеном»;

2. Кобринський надрайонний провід ОУН (криптонім «Лан») очолював Арсен Клиновий – «Шах».

3. Пінський надрайонний провід ОУН («Степ») керував підпільними структурами на території Пінська, Пінського, Лунинецького, Логишинського, Жабинківського, Іванівського і Дорогичинського районів Пінської області БРСР, а також Зарічненського району (Ровенської області) і Любешівського району (Волинської області) України. Очолювали його «Вірний», а потім «Волос».

Протягом 1948-1949 рр. карально-репресивними органами Рівненської області вдалося ліквідувати підпілля ОУН на території Зарічненського району. за спогадами начальника Зарічненського райвідділу МДБ, старшого лейтенанта П.П.Лубеннікова, на початку 1950 року в районі діяв тільки один оунівець «Сокіл». За спогадами іншого

чекіста, майора З.І.Гончарука, районного референта СБ «Сокіла» вдалося ліквідувати тільки в грудні 1950 року. Діяв він на кордоні Зарічненського, Рафалівського та Володимирецького районів Рівненської області, а також у Любешівському та Камінь-Каширському районах Волинської області. у Зарічному майор Гончарук створив оперативну групу, до якої увійшли лейтенант Сільченко й оперативники Іванов, Сібуров і Чечоткін. Оперативна група встановила, що «Сокіл» найчастіше з'являється в районі сіл Кухотська Воля й Озірці, а також у навколишніх хуторах. Чекістам тоді допоміг молодий хлопець Микола, який жив зі старою матір'ю на одному з хуторів. Він помітив, куди приносять продукти харчування з хутора та доніс про це оперативній групі МДБ. Машина з солдатами проїхала через село Озерці й рушила в бік наступного села. На околиці з неї непомітно зістрибнуло кілька чоловік у білих маскувальних халатах, які пробралися на луку і сховалися в копицях сіна: «До копиць наблизилась ... постать високого чоловіка. Нічого не підозрюючи, він йшов впевнено, не ховаючись. Несподіваною для нього була команда, що прозвучала з тієї самої копиці, до якої він наближався:

- Стій! Хто йде?

«Сокіл» намагався вчинити опір, але був вбитий автоматним вогнем».

У довідці про райони, де не діє оонівське підпілля, станом на 1 січня 1953 року фіксується відсутність членів ОУН на території Зарічненського району.

Але у витягу з уточнених даних оперативного відділу штабу внутрішньої охорони МВС УСР про українське націоналістичне підпілля в районах Волині станом на 20 вересня 1953 р. повідомляється про розшук на території району «кущової бандгрупи» у складі двох підпільників:

Трусевича Степана («Орла»), 1914 р. н., уродженця Камінь-Каширського району Волинської області, нелегала з 1944 р.;

Ланевича Олексія Максимовича, 1930 р. н., уродженця Камінь-Каширського району Волинської області, нелегала з 1950 р.

Боївка «Орла» була знищена, але де й коли, поки що невідомо. Таким чином діяльність українського націоналістичного підпілля на території Зарічненського району була остаточно ліквідована. Якщо порівнювати з іншими районами Рівненської області, то тут ОУН діяла найслабше і отримала незначну підтримку від місцевого населення. Діяльність ОУН на території району фіксується впродовж 1941-1953 рр. XX століття.

Ігор Марчук